

CHARAKTERISTIKA CENTRA ZÁKLADNÍHO VÝZKUMU ŠKOLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

DAVID GREGER, TOMÁŠ JANÍK, JIŘÍ KOTÁSEK[†], JOSEF MAŇÁK,
ELIŠKA WALTEROVÁ

Centrum základního výzkumu je resortním programem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, který si klade za cíl podpořit spolupráci vědeckých pracovišť v České republice, zvýšit jejich konkurenceschopnost v Evropském prostoru a přispět k výchově mladých odborníků. V rámci veřejné soutěže ve výzkumu a vývoji vyhlášené pro tento program byl přijat také náš projekt „**Centrum základního výzkumu školního vzdělávání**“ s registračním číslem LC 06046 a dobou řešení téměř pěti let (od 1. 3. 2006 do 31. 12. 2010).

Cílem tohoto úvodního textu je v obecné rovině seznámit čtenáře s projektem Centra základního výzkumu školního vzdělávání (dále jen Centrum), a to především se záměrem projektu a jeho obecnými východisky. Konkrétní výstupy, cíle a metodologické přístupy uplatněné v rámci řešení projektu Centra představujeme v sedmi následujících studiích, které jsou věnovány tzv. dílčím cílům projektu.

1. Naplnění účelu projektu center základního výzkumu

V úvodu jsme uvedli tři základní cíle, které mají projekty center základního výzkumu naplňovat, a to jsou:

1. Spolupráce nejméně dvou subjektů na společném projektu
2. Rozvoj konkrétní spolupráce se zahraničními pracovišti
3. Zapojení a vědecká příprava doktorandů a mladých výzkumníků do projektu

V následující části stručně popíšeme, jak hodláme naplňovat tyto cíle v průběhu řešení projektu Centra.

Spolupráce subjektů na společném projektu

Základní podmínkou pro podání projektu bylo, aby na řešení projektu spolupracovaly nejméně dva subjekty, které se věnují výzkumné činnosti. V prvotních fázích přípravy projektu jsme plánovali spolupráci celkem tří subjektů, z čehož dvě byla univerzitní pracoviště a jedním byla organizační složka přímořízené organizace MŠMT. Vzhledem k některým podmínkám stanoveným ve vyhlášení soutěže programu center základního výzkumu by však našim partnerům z přímořízené organizace vyvstaly určité potíže, které jim nakonec znemožnily účastnit se s námi na řešení tohoto projektu. Výsledný projekt, který zde představujeme, tak spojuje dvě univerzitní pracoviště. Jedná se o Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání Pedagogické fakulty Univerzity

Karlovy v Praze (dále jen ÚVRV) a Centrum pedagogického výzkumu Masarykovy Univerzity v Brně (dále jen CPV). Obě tato pracoviště se profilují jako specializovaná vědeckovýzkumná pracoviště na největších pedagogických fakultách v ČR, které zároveň mají akreditované doktorské studijní programy v oboru pedagogika. Spojuje je společné tematické zaměření a řešení dřívějších projektů (jak společných, tak komplementárních) celostátního významu, orientace na zahraniční spolupráci se stejnými partnery, společné vědecké konference, dlouhodobé odborné kontakty, vzájemný respekt a metodologická inspirace.

Podmínku spolupráce několika výzkumných pracovišť na řešení projektů centra základního výzkumu, kterou stanovilo MŠMT, vnímáme pozitivně a jako potřebnou především pro možnost dalšího rozvíjení oboru pedagogika. Jak je známo, v České republice postrádáme akademické pracoviště základního výzkumu v oboru pedagogika poté, co v roce 1991 byl zrušen Pedagogický ústav Jana Ámose Komenského ČSAV (nyní AV ČR). Výzkumná pracoviště soustředěná na pedagogických fakultách, příp. dalších fakultách, pak řeší převážně samostatně dílčí výzkumné projekty v závislosti na získané finanční podpoře z grantů, které mají kratší dobu řešení (2-3 roky). Jeden z hlavních přínosů projektu centra tak spatřujeme především v umožnění vytvoření většího integrovaného výzkumného týmu pro oblast školního vzdělávání, který v ČR doposud chybí, což však kromě možností představuje také velkou výzvu a závazek pro řešitelský tým.

Dosavadní průnik ve výzkumné činnosti obou pracovišť nacházíme především v zaměření na problematiku školního vzdělávání se zvláštním zřetelem k jeho cílům, obsahu a procesu, přičemž ÚVRV se více zaměřuje na výzkum sociálních determinant, struktur a projektové úrovně vzdělávání, zatímco ve výzkumech CPV dominují analýzy vzdělávacího procesu se zřetelem ke specifické obsahových oblastí. Integrací obou hledisek získává výzkumný projekt Centra komplexní charakter, a tím umožní proniknout do podstaty vzájemných vztahů mezi cíli, obsahy a procesy školního vzdělávání. Společný projekt Centra umožňuje prohloubení dosavadních forem spolupráce obou pracovišť a koncentraci kapacity při vytváření sdružených výzkumných týmů.

Obě pracoviště navazují projektem centra na řešení řady národních i mezinárodních výzkumných a rozvojových projektů, jejichž výčet přinášíme v závěru tohoto bulletinu jako součást podrobného představení obou pracovišť.

Spolupráce se zahraničními pracovišti

Druhým cílem programu Centra základního výzkumu je podpořit konkrétní spolupráci se zahraničními pracovišti. Obě pracoviště navazují na dlouhodobou spolupráci se zahraničními partnery, kterou chceme v rámci Centra dále rozvíjet. Jelikož závazkem naplnění účelu projektu centra základního výzkumu je **konkrétní** zahraniční spolupráce, zaměříme se v této části především na zdůraznění jejich konkrétních příkladů a výstupů a stranou ponecháme účast řešitelů na mezinárodních konferencích, pu-

blikování v zahraničních recenzovaných časopisech, účast na zahraničních stážích a zvaní zahraničních partnerů na naše pracoviště, které jsou považovány za samozřejmé.

Těžištěm konkrétní zahraniční spolupráce jsou především dílčí cíle 1, 2, 3 a 7, které jsou dále podrobně představeny v samostatných studiích, jež navazují na tento úvodní text. V dílčím cíli 1 jde především o vypracování srovnávací teoretické studie analyzující vývoj vzdělávacích soustav v zemích Visegrádu. Tato práce bude navazovat na publikaci *Reformy školství ve střední a východní Evropě*, která byla zpracována pro Radu Evropy a popisuje reformy školství v zemích střední a východní Evropy do roku 1995. Proto je nyní, po dalších 10-ti letech vývoje vzdělávání v zemích Visegrádu, opět účelné zhodnotit vývoj v jeho konvergentních i divergentních tendencích napříč zeměmi Visegrádské skupiny. Aktivní účast na vypracování studie již přislíbili renomovaní odborníci ze všech zemí Visegrádu, a také externí odborníci z jiných zemí, přičemž mnozí z nich se podíleli také na vypracování publikace, na kterou budeme navazovat. Zamýšlená publikace bude vydána v anglickém jazyce, což dále umocňuje mezinárodní význam celé práce.

V rámci dílčího cíle 2 budeme zpracovávat analytické monografické studie o vybraných zahraničních vzdělávacích systémech adresované českým čtenářům, ale i zde jsme přizvali zahraniční odborníky z daných zemí jako spoluautory a spoluřešitele tohoto dílčího cíle. Nabízíme tak zajímavý metodologický přístup, který zprostředkuje českému čtenáři pohled na daný školský systém jak zvenčí, tak i zevnitř.

Dílčí cíl 3 navazuje na mezinárodní výzkumný projekt „Developing a sense of justice among disadvantaged students: the role of schools“, který za finanční podpory Evropské komise realizujeme na ÚVRV ve spolupráci s výzkumnými týmy z Velké Británie, Francie, Belgie a Itálie. Výstupem projektu bude rozsáhlý kvantitativní výzkum zaměřený na žákovské vnímání spravedlivosti ve škole a ve vzdělávacím systému. V rámci mezinárodních aktivit Centra také uspořádáme mezinárodní konferenci v Praze o spravedlivosti ve vzdělávání, na kterou budou přizváni mezinárodně uznávaní odborníci v této oblasti a kde jednacím jazykem konference bude angličtina.

Posledním konkrétním příkladem mezinárodní spolupráce, kterou budeme realizovat v rámci řešení projektu Centra, je činnost v rámci dílčího cíle 7. Ta, podobně jako v předchozím případě, spočívá v realizaci společného empirického výzkumu ve spolupráci se zahraničním partnerem. V rámci řešení tohoto cíle budeme společně s Institutem pro didaktiku přírodních věd v německém Kielu realizovat komparativní výzkum výuky fyziky v České republice a v Německu, a to formou videostudie na základě společného metodologického přístupu. Výzkum bude v letech 2007–2009 probíhat koordinovaně v obou zemích, jeho realizátoři za ČR a Německo se budou každoročně scházet na koordinačních schůzkách, střídavě na PedF MU v Brně a na IPN v Kielu a výsledky společné práce budou publikovány v knižní publikaci v německém jazyce a na závěrečném mezinárodním sympoziu.

Jak jsme naznačili na několika příkladech, získáním projektu Centra bude výzkumný tým stabilizovaný a bude mít všechny předpoklady pro výrazné uplatnění na mezinárodním poli výzkumu, a to především formou prohloubení a obnovení aktivní spolupráce s dlouhodobými zahraničními partnery.

Zapojení doktorandů

Třetím důležitým cílem a účelem realizace a financování projektu Centra je slovy zadávací dokumentace „přispět k výchově mladých odborníků“. Podstatným důvodem realizace projektu Centra tak pro nás je také zajištění generační kontinuity a podpory mladým vědeckým pracovníkům a doktorandům, kterým věnují obě pracoviště interně velkou péči, a vytváření lepších vnějších podmínek pro jejich profesní rozvoj a vědecké perspektivy.

Obě pracoviště spolupracující na řešení projektu Centra (ÚVRV a CPV) se výrazně podílejí na vědecké přípravě doktorandů v oboru pedagogika. Centrum bude poskytovat konzultace, pořádat cykly vědeckých seminářů a kurzy, nejen pro své vlastní doktorandy, ale pro všechny doktorandy oboru pedagogika (včetně oborových didaktik), kteří se účastní doktorských studijních programů na příslušných fakultách. K přímé účasti na řešení projektu byli vybráni někteří současní interní doktorandi, jejichž témata disertací bezprostředně souvisejí s problematikou Centra. V průběhu řešení budou na pracoviště Centra přijímáni i další interní doktorandi, kteří budou také participovat na řešení projektu Centra.

Doktorandi se zúčastní všech mezinárodních aktivit a týmových činností, budou se podílet na přípravě a realizaci empirických výzkumů. V průběhu řešení budou vystupovat aktivně na metodologických seminářích s vlastními příspěvky a účastnit se diskusí v týmu. Řešitelé projektu Centra jsou školiteli a konzultanty, event. oponenty doktorských disertací. Poznatky získané řešením projektu budou uplatňovány i v kurzech, které garantují ÚVRV a CPV, zejména v teoreticko-metodologickém kurzu pro začínající doktorandy. Centrum bude dále vypisovat nová témata doktorských disertací v souladu s předmětem a cíli projektu, a posilovat tak kontinuitu vědecké práce v dané oblasti výzkumu.

Ve stručnosti jsme ukázali tři základní cíle charakterizující účel projektů center základního výzkumu i naši strategii jak jim chceme dostát při řešení námi připraveného projektu. Pro shrnutí je můžeme také vyjádřit jednou větou: Spojením obou pracovišť (ÚVRV a CPV) v projektu Centra dojde k vytvoření zázemí pro trvalejší a systematictější vzájemnou spolupráci v komparativních a empirických výzkumech a prezentaci výsledků výzkumu v mezinárodní vědecké komunitě, dále ke zkvalitnění doktorského studia na obou pracovištích i zajištění generační kontinuity a podpory mladým vědeckým pracovníkům a doktorandům, a to vytvářením lepších vnějších podmínek pro jejich profesní rozvoj a vědecké perspektivy.

V další části rámcově vymezíme obsahové zaměření dílčích cílů projektu Centra, které pak rozpracováváme v sedmi samostatných studiích, jež následují za tímto úvodním textem.

2. Obsahové zaměření projektu „Centra základního výzkumu školního vzdělávání“

Projektem centra navazujeme především na řešení výzkumného záměru *Rozvoj národní vzdělanosti a profesionalizace učitelů v evropském kontextu* ukončený v r. 2004 (ÚVRV) a na řešení projekt GA ČR *Obsahová dimenze kurikula základní školy* (CPV). V nejobecnější rovině jsme celkový cíl projektu vymezili následovně:

„Získat nové teoretické poznatky o strukturách, cílech, obsahu a procesech školního vzdělávání v měnících se ekonomických, sociálních a kulturních podmínkách společnosti a vyvodit z nich závěry pro vzdělávací politiku a školní praxi.“

Předmětem teoretické reflexe a výzkumu tak bude **struktura, cíle, obsahy a procesy školního vzdělávání v podmínkách současné společenské dynamiky**. Výzkumná činnost bude probíhat v těchto vzájemně provázaných tematických liniích:

- *adaptace struktur školního vzdělávání společenským potřebám a požadavkům*
- *cíle, obsahy a procesy školního vzdělávání a možnosti jejich inovačních proměn*
- *škola jako učící se organizace, možnosti a překážky jejího rozvoje*

Výstupy vztahující se k první tematické linii se zaměří především na transformaci vzdělávací soustavy ve střední Evropě (dílčí cíl 1) a dalších vybraných evropských zemích (dílčí cíl 2) a na analýzu naplňování principu spravedlivosti ve vzdělávání (dílčí cíl 3). Ve druhé tematické linii bude vypracována analýza požadavků zainteresovaných sociálních skupin na školní vzdělávání (dílčí cíl 4) a teoretický model tvorby kurikula všeobecného vzdělávání (dílčí cíl 6). Cílem této linie bude rovněž komplexní analýza procesů vyučování a učení (dílčí cíl 7). Třetí tematická linie se bude zabývat školou jako organizační jednotkou a metodou případových studií prozkoumá vnější a vnitřní faktory, které ovlivňují její reálnou podobu (dílčí cíl 5). Cílem bude identifikace typů činností v mikroprostředí školy, které podporují její rozvoj. Základní výzkum se zaměří především na **školní vzdělávání** na úrovni povinné školní docházky a dále pak na úrovni vyšší sekundární školy. Oblast terciárního vzdělávání a dalšího vzdělávání je tak již mimo rámec a zaměření projektu Centra základního výzkumu školního vzdělávání.

Jednotlivé dílčí cíle, které jsou základem činnosti centra jsme formulovali následovně:

Dílčí cíl 1

Vypracovat srovnávací studii analyzující a hodnotící vývoj a současný stav vzdělávacích soustav transformujících se společností Visegrádské skupiny zemí (Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Polsko) od roku 1989 až do současnosti.

Dílčí cíl 2

Vypracovat analytické studie o vzdělávacích systémech ve vybraných evropských zemích, které se vzájemně liší typem školské soustavy. Tyto studie budou zároveň obsahovat komparaci s českým vzdělávacím systémem.

Dílčí cíl 3

Kriticky posoudit stav naplňování principu spravedlivosti ve vzdělávání školskými systémy ve vybraných evropských zemích na základě dat z empirických výzkumů a navrhnout strategie v oblasti vzdělávání podporující sociální soudržnost ve společnosti.

Dílčí cíl 4

Vypracovat analýzu požadavků různých skupin společnosti na školní vzdělávání (rodiče, žáci, učitelé, ředitelé, zřizovatelé škol, zaměstnavatelé) na základě empirického šetření a zjistit, jak jsou spokojeni s naplňováním vzdělávacích cílů českými školami.

Dílčí cíl 5

Identifikovat na vybraném vzorku škol metodou případových studií systém vnějších a vnitřních faktorů, které ovlivňují reálnou podobu fungování a rozvoj české školy na začátku 21. století.

Dílčí cíl 6

Navrhnout teoretický model tvorby kurikula všeobecného vzdělávání vzhledem k potřebám společnosti vědění a zpracovat metody vedoucí k osvojení klíčových kompetencí.

Dílčí cíl 7

Vyvinout metodologický přístup komplexní analýzy procesů vyučování a učení vzhledem ke specifice obsahu vzdělávacích činností a aplikovat jej na analýzu procesů vyučování a učení v rámci jednotlivých vzdělávacích oblastí.

Podrobný popis dílčích cílů najde čtenář v následujících sedmi studiích, které prezentují záměry řešení dílčího cíle, popis současného stavu řešené problematiky, přístup k řešení dílčího cíle včetně metodologie a předpokládané přínosy a výstupy daného cíle.

Na závěr tohoto úvodního představení projektu ještě souhrnně uvádíme nejdůležitější očekávané výstupy projektu.

Výstupy projektu

Základními výstupy projektu budou především odborné monografie, jejichž zaměření a rozsah jsou blíže popsány v dílčích cílech. Celkem v době řešení bude publikováno nejméně 11 odborných monografií, z toho bude jedna napsána v anglickém jazyce a vydána u prestižního zahraničního vydavatele, další bude publikována v německém jazyce a ostatní monografie vyjdou česky s anglickým resumé. Tři z těchto českých monografií vyjdou v rámci ediční řady *Pedagogický výzkum v teorii a praxi* u brněnského vydavatelství Paido. Dále bude centrum každoročně vydávat tři čísla bulletinu *Orbis scholae* o rozsahu cca 200 tiskových stran. Počínaje rokem 2007 bude vždy jedno celé číslo *Orbis scholae* vydáno v anglickém jazyce. Dále zorganizujeme

jedno mezinárodní kolokvium a celkem 4 konference – dvě pro českou odbornou veřejnost a dvě s výraznou mezinárodní účastí a jednacím jazykem angličtinou. Z těchto konferencí budou vydány celkem 4 sborníky příspěvků na CD-ROM.

Kromě těchto výstupů budou také výsledky činnosti Centra a jeho řešitelů prezentovány formou dílčích studií a článků v domácích i zahraničních periodických publikacích, formou výzkumných zpráv, metodickými doporučeními pro školskou praxi a také formou pravidelně aktualizované internetové stránky Centra. Dosažené výsledky výzkumu budou zveřejněny tak, aby se rozšířily na příslušná vědecká a uživatelská pracoviště v ČR a v zahraničí, budou prezentovány na konferencích, seminářích a také na workshopech, organizovaných Centrem. Budou navrženy strategie implementace výsledků badatelské práce do oblasti vzdělávací politiky a pedagogické praxe.

Činnost Centra je průběžně monitorována Radou Centra, kterou tvoří zástupci subjektů sdružených v Centru (PedF UK a PedF MU), zástupci řešitelského týmu a dále externí členové, především zástupci jiných univerzit a přímořizovaných organizací MŠMT. Podporu projektu Centra také představují odborní garanti, kteří jsou renomovanými odborníky v oboru pedagogických věd. Jmenovitý seznam členů Rady Centra a odborných garantů Centra uvádíme níže.

Rada Centra

Rada Centra je jedenáctičlenný orgán, který tvoří zástupci organizací, podílejících se na činnosti Centra, zástupci řešitelů a významní zástupci uživatelů výsledků. Rada Centra se schází dvakrát v každém roce řešení projektu. Poslání Rady Centra a způsob jejího jednání je upraven dokumenty Statut Rady Centra a Jednací řád Rady Centra, které členové Rady Centra schválili na svém prvním zasedání a čtenář je může nalézt na internetové stránce Centra <http://www.pedf.cuni.cz/reces> v sekci Rada Centra.

Složení Rady Centra

Předseda Rady Centra:

- **prof. PhDr. Zdeněk Helus, DrSc.** - Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta

Členové Rady Centra:

- **Mgr. David Greger, Ph.D.** - Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta
- **doc. PaedDr. Josef Horák, CSc.** - Technická univerzita v Liberci, Fakulta pedagogická
- **PhDr. Martin Chvál, Ph.D.** – ředitel CERMAT
- **PhDr. Tomáš Janík, M.Ed., Ph.D.** - Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta
- **prof. PhDr. Beata Kosová, CSc.** - Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta - Banská Bystrica, Slovensko
- **doc. PhDr. Jiří Němec, Ph.D.** - Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta
- **prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.** - Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií
- **doc. PaedDr. Iva Stuchlíková, CSc.** - Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta
- **Dr. Botho von Kopp** - Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung (DIPF) - Frankfurt, Německo
- **doc. PhDr. Walterová Eliška, CSc.** - Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta

Garanti Centra

Podporu projektu Centra a účast ve formě odborných konzultantů i partnerů při řešení projektu Centra představují tito mezinárodně uznávaní odborníci v oboru pedagogických věd:

- **prof. Cesar Birzea, Ph.D.** – Univerzita v Bukurešti, Rumunsko
- **prof. Dr. Pertti Kansanen, Dr.h.c.** – Univerzita v Helsinkách, Finsko
- **prof. PaedDr. Jiří Kotásek, CSc.[†]** - Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, ČR
- **prof. PhDr. Josef Maňák, CSc.** - Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, ČR
- **prof. Dr. Wolfgang Mitter, Dr.h.c.** - DIPF - Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung, SRN